

نگاهی به فرازونشیب‌های فضای مجازی در ایران

محمد مهدی نمازی *

mahdi.namazi@gmail.com

* سردبیر فصلنامه ره‌آورد نور.

۶۵

ره‌آورد نور ۵۸

فصلنامه اطلاع‌رسانی، آموزشی و مطالعات رایانه‌ای علوم اسلامی

اشاره

هم‌زمان با رشد فناوری و دستیابی بشر به دستاوردهای پیشرفته، سطوح مختلف جامعه انسانی نیز فرهیخته‌تر و داناتر می‌شود. افزایش دانایی با سهولت دسترسی به اطلاعات و رشد دانش، نسبت مستقیم دارد و در این میان، بسترها و ابزارهای اطلاع‌رسانی نیز تکامل یافته و در تعامل با دانش، روزآمد شده، پیوسته بروز تازه‌تری می‌یابد. هم‌افزایی دانش نظری و تولید ابزار صنعتی، به گونه‌ای سرعت گرفته است که تصور اینکه فردا چه ابزاری، به خصوص در زمینه‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات، تولید و عرضه خواهد شد، حتی برای کمپانی‌های مطرح در این زمینه نیز دشوار شده است.

رابطه فرهیختگی جوامع و بهره‌برداری از ابزارهای فناورانه، به شکلی صحیح و در جهت تکامل اجتماع، یک رابطه طبیعی است؛ اما اگر جوامعی بخواهند این معادله را بر هم بزنند، یعنی به دنبال استفاده از ابزارهای فناورانه باشند، اما طرف دیگر معادله را که فرهیختگی و دانش‌افزایی آحاد جامعه و آشنایی با دانش کاربری و فرهنگ استفاده صحیح از این ابزار است، در نظر نگیرند و به آن بی‌توجهی کنند، بدیهی است که سردرگمی جامعه و متولیان آن را در پی خواهد داشت. آنگاه طوفان اطلاعات و فناوری‌های آن، موجب درهم‌ریختگی فرهنگ و فروپاشی اخلاق و هنجارشکنی‌های گسترده خواهد شد. ضمن اینکه چندصدایی و هیاهو در مدیریت بحران ناشی از افسارگسیختگی فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، مدیریت آن را در دراز مدت دچار سردرگمی و ناکارآمدی می‌سازد.

آنچه در این نوشتار می‌خوانید، دورنمایی از پیشینه ورود اینترنت به ایران و بیان فرازونشیب‌های مطرح در این باره است که امید می‌رود مورد استفاده خوانندگان عزیز و دست‌اندرکاران امر قرار گیرد.

کلیدواژه‌گان: اینترنت، ایران، فضای مجازی، شبکه ملی اطلاعات.

ورود اینترنت به ایران

در اواخر دهه شصت شمسی، حدود سال ۱۳۶۸ نسل اولیه شبکه اینترنت توسط مرکز تحقیقات فیزیک نظری به درخواست اساتید دانشگاه که در خارج از ایران با پست الکترونیکی آشنا شده بودند، به ایران آمد و تنها در یکی دو دانشگاه در سطحی بسیار ضعیف و با سیم‌های مسی مخابرات با خط تلفن، ارتباطی کند و ابتدایی با شبکه نوپای جهانی اینترنت برقرار شد. در اینجا بخشی از مصاحبه دکتر سیاوش شهشهانی، قائم مقام وقت مرکز تحقیقات فیزیک نظری و ریاضیات ایران، در مورد اولین خط ارتباط شبکه اینترنت در ایران را متذکر می‌شویم:

«برای اتصال دانشگاه به شبکه، در مرکز تحقیقات فیزیک نظری دو دیدگاه مختلف وجود داشت؛ یکی اینکه اینترنت را به عنوان یک امتیاز ویژه برای مرکز حفظ کنیم. دوم اینکه آنها را در دانشگاه‌ها توزیع کنیم. بالأخره، بعد از بحث‌های متوالی، نظریه دوم پیروز شد و دانشگاه‌ها به نوبت به اینترنت وصل شدند. با توجه به اینکه در آغاز، اتصال از طریق خط استیجاری بود، به طور طبیعی، محدودیت‌هایی در دانشگاه‌ها به وجود آمد. برای استفاده از اتصال ماهواره‌ای، مذاکراتی طولانی با مخابرات را پشت سر گذاشتیم و تا پای عقد قرارداد هم رفتیم؛ ولی تصادفاً در همان روزی که بنا بود قرارداد امضا شود، رئیس مخابرات عوض شد. رئیس بعدی هم از امضای قرارداد خودداری کرد. به همین دلیل،

* حدود ۳ سال طول کشید تا اولین ارتباط ماهواره‌ای با سرعت ۱۲۸ کیلوبیت بر ثانیه از طریق یک شرکت ایتالیایی برقرار شود. پیش از آن، به ترتیب، دانشگاه‌های شریف و صنعتی اصفهان، مرکز تحقیقات ژنتیک و مرکز زلزله‌شناسی به اینترنت وصل شده بودند. اتصال ۱۲۸ کیلوبیتی که برقرار شد، وضع اینترنت در دانشگاه‌ها کمی بهتر شد. البته ۲ تا ۳ ماه بعد، ظرفیت این اتصال به نقطه اشباع رسید. برای همین، ۸ ماه بعد، یعنی اوایل سال ۱۹۹۷، آن را به اتصال ۵۱۲ کیلوبیت در ثانیه ارتقا دادیم.»

* از این مصاحبه که ماجرای حدود سی سال قبل را نقل می‌کند، می‌توان فهمید اولاً، اختلاف نظر در خصوص انحصار یا انتشار فناوری‌های نوین، از آن زمان وجود داشته است. ثانیاً، نهادهای دولتی وقت مانند مخابرات، در دهه‌ای که آغاز شکل‌گیری فناوری شبکه‌های ارتباطی و اطلاعاتی در سراسر جهان بود، چگونه عمل می‌کرده‌اند و چگونه در حوزه‌های مدیریتی و عملیاتی، با تحولات فناوری و آینده‌نگری فاصله داشته‌اند.

* در دهه هفتاد شمسی که سراپرده‌های اینترنت به کشور ما کشیده شده بود، بسیاری می‌پرسیدند اینترنت چیست؟ بعد که توضیح داده می‌شد، دو نوع دیدگاه در این باره ظهور می‌کرد؛ دیدگاه اول که محافظه‌کارانه تلقی می‌شد و نگران به نظر می‌رسید، این سؤالات را مطرح می‌کرد که: اگر این توانایی‌ها در این شبکه هست، حال چه باید کرد؟ ما که در مقابل ماهواره تا

کم کم اینترنت آمد و فراگیر شد و این شبکه که نخست در ایران بنا بود به دانشگاه‌ها و مراکز علمی و تحقیقاتی اختصاص یابد، طولی نکشید که همگانی شد، مجوز کافی نت‌ها صادر شد و در دسترس عموم قرار گرفت و با اندک‌زمانی نیز به بیشتر خانه‌ها راه یافت و پس از آن، کودکان هم به آن دست یافتند. بعد از آنکه این فناوری در میان تمامی آحاد جامعه شیوع یافت، متولیان امر تازه به بحث درباره آسیب‌ها، تهدیدها و فرصت‌های شبکه اینترنت پرداختند

حدودی ایستادیم، اینترنت را چکار کنیم؟

دیدگاه دوم که به جنبه‌های مثبت این شبکه نگاه داشت و تا حدودی هم هیجان زده شده بود، می‌پرسید: چه اطلاعاتی در این شبکه قابل دسترسی است؟ آیا همگانی می‌شود؟ در انتقال علوم و فناوری چه تحولی ایجاد خواهد کرد؟ چشم‌انداز آن چیست؟

کم کم اینترنت آمد و فراگیر شد و این شبکه که نخست در ایران بنا بود به دانشگاه‌ها و مراکز علمی و تحقیقاتی اختصاص یابد، طولی نکشید که همگانی شد، مجوز کافی نت‌ها صادر شد و در دسترس عموم قرار گرفت و با اندک‌زمانی نیز به بیشتر خانه‌ها راه یافت و پس از آن، کودکان هم به آن دست یافتند. بعد از آنکه این فناوری در میان تمامی آحاد جامعه شیوع یافت، متولیان امر تازه به بحث درباره آسیب‌ها، تهدیدها و فرصت‌های شبکه اینترنت پرداختند و برای کارشناسان خانواده و اخلاق، متولیان فرهنگ و مذهب، و آنگاه جامعه‌شناسان و نظریه‌پردازان اجتماع به یک دغدغه مهم تبدیل شد. همچنین، وقتی اینترنت فراگیر شد و به صورت شبکه‌ای اجتماعی نهادینه گردید، به مسائل امنیتی و قانونی آن و به تبع، ورود قوه قضاییه، پلیس و نیروهای انتظامی به فضای مجازی، توجه نشان داده شد.

در نیمه دوم دهه هفتاد شمسی، با همت روزنامه‌ها و مطبوعات و کم کم صدا و سیما، گفت‌وگو درباره فواید و مضرات شبکه اینترنت شروع شد و به مسئله روز تبدیل گردید. طرح اعتیادهای اینترنتی، دسترسی به پورنوگرافی در شبکه جهانی و بروز ناهنجاری‌ها در امنیت اخلاقی جامعه، ظهور پایگاه‌های شبهه‌افکن درباره اعتقادات و تخریب ادیان و مذاهب و نیز انتشار شایعات و اخبار کذب و تأسیس پایگاه‌های تجزیه‌طلب و مغایر با امنیت ملی و آموزش انواع خراب‌کاری، خبر از سیلی ویرانگر علیه همه ارزش‌ها و هنجارهای جامعه می‌داد که در کل، این جریان به «تهاجم فرهنگی» تعبیر شد. پیش‌تر چنین نگرانی‌هایی در مورد رسانه‌های یک‌طرفه مانند ماهواره‌ها در کشور به وجود آمده بود؛ اما با ورود شبکه اینترنت، تنور دغدغه‌های فرهنگی داغ‌تر شد و با سهل‌انگاری برخی مسئولان امر در کشور، در نهایت، شاهد هشداری حکیمانه رهبر فرزانه انقلاب حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مد ظله العالی) بودیم.

دستاوردهای اولیه شبکه جهانی اینترنت برای کشور ما، استفاده‌های نامتعارف و نابسامانی اطلاعات و ارتباطات شبکه‌ای بود. اگرچه جنبه‌های مثبت و مفید این شبکه چندرسانه‌ای نیز گوشزد و تا حدودی به کار گرفته می‌شد، اما محدودیت زبانی موجب شده بود تا افشاری از جامعه که به این شبکه دسترسی داشتند، به رسانه‌های غیرممتنی این شبکه مانند انواع فیلم و تصویر و صوت رجوع کنند. البته ایرانی‌ها هم در مقابل زبان غالب شبکه جهانی که انگلیسی بود، تسلیم نشدند و با تمام توان به تولید محتوا به زبان فارسی و بارگذاری در اینترنت پرداختند. طولی نکشید که زبان فارسی در شبکه جهانی گسترش یافت و هزاران سایت فارسی‌زبان در شبکه اینترنت پدیدار گشت؛ سایت‌هایی مانند ترویج اخلاق‌مداری در جامعه و خانواده، وب‌گاه‌های علمی، فرهنگی و آموزشی و دانشگاهی، پایگاه‌های تفریحی و سرگرمی و در نهایت، سایت‌های مربوط به هیئت‌های مذهبی، حوزه‌های علمیه و مراجع عظام تقلید.

ضرورت تأسیس شبکه ملی اطلاعات

اکنون که قریب به سی سال از ورود اینترنت به ایران می‌گذرد، با ورود گوشی‌های همراه هوشمند و گشوده‌شدن پنجره‌ای جدید در اینترنت و همگانی شدن گفتمانی جدید و جدی به نام «شبکه‌های اجتماعی و ارتباطات برخط و چندرسانه‌ای در فضای مجازی»، متأسفانه، هنوز سروسامانی به شبکه اینترنت داده نشده است؛ چه در زمینه زیرساخت و سخت‌افزار و خطوط ارتباط و چه در خصوص مدیریت و فیلترینگ و امنیت داده. به همین جهت،

* و سرعت اینترنت خواهد بود. این اظهار نظر، در کنار گفته‌های
 * وزیر ارتباطات وقت که گفته بود اینترنت ملی جایگزین اینترنت
 * جهانی می‌شود و نیز گفته‌های مدیرعامل شرکت فناوری
 * اطلاعات که مسدود شدن سرویس‌های رایانامه خارجی نظیر
 * جی‌میل را فرصتی برای حرکت به سوی ایمیل ملی تلقی
 * کرده بود، این شائبه را برانگیخت که ایران به دنبال جداسازی
 * کامل شبکه اینترنت خود از شبکه جهانی است. با این حال،
 * دیگر نمایندگان مجلس و اشخاص حقوقی و برخی نهادهای
 * مسئول و مرتبط و حتی کارشناسان صاحب این طرح و ایده،
 * وجود برنامه‌ای برای جداسازی ایران از اینترنت جهانی را تکذیب
 * کرده‌اند. داستان اینترنت ملی، خود مصیبت‌نامه‌ای است که کافی
 * است در موتورهای جست‌وجو عبارت «اینترنت ملی» را کاوش
 * کنید تا با هزاران اظهار نظر و وعده و وعید در این باره مواجه
 * شوید که تحلیل و بررسی آن، مثنوی هفتاد من کاغذ می‌شود.
 * بحث اینترنت ملی و شبکه‌های اجتماعی مجازی در برنامه پنج‌ساله
 * پنجم توسعه، خالی از عناوین مشخص و نقشه‌ای مدون بود و
 * به‌نوعی در این برنامه، رشد بخش فناوری اطلاعات و ارتباطات
 * در قالب پیاده‌سازی دولت الکترونیک در سازمان‌ها و ارائه خدمات
 * به مردم به وسیله اینترنت، به عنوان برنامه فناوری اطلاعات و
 * ارتباطات اعلام شده بود. این در حالی است که همچنان در برنامه
 * ششم، در خصوص افزایش کیفیت و بهبود سرعت اینترنت، ایجاد
 * و مدیریت فضای مجازی پاک و نیز راه‌اندازی اینترنت ملی در
 * کشور، هیچ سخنی به میان نیامده است.*

* کارشناسان و دلسوزان جامعه زبان به انتقاد گشوده‌اند و معتقدند
 * که چالش‌های فضای مجازی، حتی به مسائل امنیتی و خطوط
 * قرمز نظام اسلامی نیز سرایت کرده است. دکتر حمید شهریاری
 * که بیست سالی است با فضای اینترنت آشناست و از کم و کیف آن
 * باخبر است و اکنون نیز عضو حقیقی شورای عالی فضای مجازی
 * می‌باشد، در کنفرانسی می‌گوید:

* «مهم‌ترین نیاز امروز ما، تأسیس شبکه ملی اطلاعات، به جای
 * شبکه اینترنت است؛ یعنی زیرساخت‌های خودمان را از اینترنت جدا
 * کنیم. فردا ممکن است آمریکا هوس کند ما را در اینترنت تحریم
 * کند. ما باید زیرساخت خودمان را داشته باشیم؛ یعنی شهروند ما از
 * حاکمیت توقع دارد که از خانه‌اش کار بانکی انجام دهد. بعد اگر
 * نتوانست، به حاکمیت اعتراض می‌کند که چرا این کار ممکن نیست؟
 * ما می‌گوییم: ببخشید آمریکا ما را تحریم کرده است! آن وقت مردم
 * می‌گویند: چرا تاکنون تدبیری نیندیشیده‌اید که اگر تحریم شدیم،
 * بتوانیم کار خودمان را انجام دهیم و وابسته نباشیم. اینجاست که
 * کارکرد شبکه ملی اطلاعات روشن می‌شود.»

* شبکه ملی اطلاعات یا اینترنت ملی، پروژه‌ای است که توسط
 * کارشناسان فضای مجازی طی دو دهه اخیر مطرح گردیده و
 * گفته شده که در این طرح برای انتقال مراکز داده و میزبانی
 * وب‌گاه‌های ایرانی به داخل کشور نیز برنامه‌ریزی و تدبیر
 * می‌شود. به گفته یکی از نمایندگان مجلس شورای اسلامی،
 * اینترنت ملی، جایگزینی برای شبکه اینترنت و روشی برای
 * کنترل محتوای اینترنت است و راه حلی برای مشکل فیلترینگ

گزارش‌های آماری وضعیت اینترنت

مروری گذرا بر سابقه تصمیمات و اظهار نظرها درباره اینترنت و فضای مجازی تا حدودی دغدغه‌ها و در عین حال تلاش‌ها و کارهای صورت گرفته در این حوزه را روشن می‌کند. گزارش‌هایی که در پی می‌آید، از برخی وب‌گاه‌های خبری، تحلیلی و استنادی گرفته شده است. در پایان مقاله، به طور کلی، برخی از منابع مهم و مرتبط به این گزارش‌ها را متذکر شده‌ایم.

رشد اینترنت در ایران با سرعت قابل توجهی اتفاق افتاده است. بر اساس آمار ارائه شده در ژوئن ۲۰۰۸، ضریب نفوذ اینترنت در ایران، حدود ۳۴/۹ درصد برآورد شد و ایران در خاورمیانه در رتبه چهارم قرار گرفت. همین آمار، تعداد کاربران اینترنت در ایران را ۲۳ میلیون نفر بیان نمود. ضریب این رشد در خاورمیانه، از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۸ میلادی، برابر با ۹/۱ درصد اعلام شد و این، یعنی افزون بر نیمی از کاربران اینترنت در منطقه راهبردی خاورمیانه، در کشور ایران هستند. آمار منتشر شده توسط مخابرات ایران در ۲۰۱۱ میلادی، با تأکید بر اینکه ضریب نفوذ اینترنت باید بر اساس نفوذ اینترنت پرسرعت محاسبه شود، تعداد کاربران اینترنت پرسرعت ایران را ۷۰۰ هزار نفر مشخص نمود.

از نظر پهنای باند، پهنای باند ورودی به ایران، از دو منبع عمده تأمین می‌شد: یکی ماهواره‌ها و دیگری فیبر نوری از ترکیه، کویت و بندر فجیره امارات. پهنای باند ورودی به ایران، توسط شرکت ارتباطات زیرساخت ایجاد می‌شد و قیمت فروش آن به شرکت‌های ارائه‌کننده خدمات اینترنتی، یکی از دلایل قیمت بالای دسترسی به اینترنت در ایران به شمار می‌رود. در اکتبر ۲۰۰۸، رئیس انجمن شرکت‌های اینترنتی ایران اعلام کرد که کل پهنای باند وارد شده به ایران، برابر با مجموع پهنای باند دو دانشگاه در سوئد است. در بهمن ۱۳۸۹، مخابرات ایران اعلام کرد: از ۲۸ میلیون کاربر اینترنت در کشور، تنها ۷۰۰ هزار نفر از اینترنت پرسرعت استفاده می‌کنند و بقیه، یعنی ۹۸ درصد از اینترنت دایل‌آپ بهره می‌برند. در بهمن همین سال، نمایندگان مجلس شورای اسلامی اظهار داشتند: محدودیت سرعت اینترنت برای کاربرد خانگی، برداشته نخواهد شد.

بر اساس آمارهای وب‌گاه NetIndex، از میان ۱۷۰ کشور جهان در سال ۲۰۱۲، کشور ایران در رتبه ۱۶۴ میانگین سرعت اینترنت قرار گرفته است. کشوری که در این باره از ایران جلوتر هستند، عبارت‌اند از: افغانستان ۸ رتبه بالاتر، عراق ۱۰ رتبه بالاتر، مغولستان ۱۲۰ رتبه بالاتر و قرقیزستان ۱۱۵ رتبه بالاتر از ایران. گفتنی است، شمار کاربران اینترنت در ایران در سال ۱۹۹۴، از

۲۵۰ نفر فراتر نمی‌رفت؛ اما اکنون ضریب نفوذ اینترنت در ایران، از متوسط آسیا بالاتر رفته و در خاورمیانه نیز به مقام اول دست یافته است.

بر اساس برخی آمارهای سال گذشته، در ایران با حدود هفتادوپنج میلیون نفر جمعیت، بالغ بر ۳۴ درصد کل جمعیت، کاربر اینترنت هستند. سهم ایران از تعداد کاربران اینترنت در خاورمیانه، بیش از ۵۰ درصد است. با این حال، ایران برای رسیدن به جایگاه مناسب در دسترسی به اینترنت، هنوز باید گام‌های بلندی بردارد. پس از سروصداهای بسیار در مورد کندی اینترنت در کشور، در سال ۱۳۹۴ محمود واعظی، وزیر ارتباطات و فناوری اطلاعات کشور، اعلام کرد: مصرف اینترنت در ایران نسبت به سال ۱۳۹۳، بیش از دو برابر افزایش یافته است و علت کندی سرعت اینترنت، این میزان افزایش بوده است. از این رو، تلاشی برای برطرف شدن این مشکل صورت گرفت که طبق گزارش‌های منتشر شده تا پایان شهریورماه ۱۳۹۵، با نصب ۵۹۷۷۳ کیلومتر فیبر نوری بین شهرها، ظرفیت پهنای باند اینترنت ایران، به ۶۴۳ گیگابیت بر ثانیه رسید که معادل با ۳۶۰۰ لینک STMI است.

در تاریخ ۲۱ آبان ۱۳۹۵، وزیر ارتباطات و فناوری اطلاعات، از افزایش پهنای باند اینترنت ایران به ۱۰ هزار گیگابیت بر ثانیه تا پایان سال ۱۳۹۵ خبر داد. همچنین، ظرفیت IP داخلی،

ثبت دامنه ملی «دات‌آی‌آر» (IR)، یکی از اقدام‌های مؤثر در قلمرو اینترنت ایرانی محسوب می‌شود که توانست مشخصه‌ای تعیین شده برای هویت ایران در فضای اینترنت شکل دهد. این اقدام، از سوی مرکز تحقیقات فیزیک نظری و ریاضیات انجام شد که هنوز هم تنها نهاد رسمی ثبت اسامی قلمرو دامنه‌های اینترنتی در ایران می‌باشد

فیلترینگ و اینترنت پاک

محدودیت دسترسی به برخی پایگاه‌های اینترنتی که به اصطلاح، از آن تحت عنوان «فیلترینگ» یاد می‌شود، در ایران گاه‌گاهی به طور جدی، و در مقاطعی نیز کم‌رنگ و بی‌رمق دنبال می‌شود. اصلی‌ترین مرجع مسئول در این خصوص، شورای عالی انقلاب فرهنگی و پس از آن، کمیته تعیین مصادیق مجرمانه در فضای مجازی است. در طول دو دهه گذشته، پیوسته مسئولان وعده مدیریت اینترنت و فضای مجازی داده‌اند؛ از آن جمله وزیر فناوری اطلاعات و ارتباطات دولت دهم، به شکل رسانه‌ای وعده داده بود که در سال ۱۳۹۰ اینترنت پاک را برای مردم فراهم می‌کند. گاهی خبرهایی

مبنی بر افزایش سرعت اینترنت، کاهش قیمت آن و یا بستن دسترسی به مصادیق مجرمانه منتشر می‌شود؛ ولی این خبرها فقط در دوره‌ای از زمان مطرح می‌شود و دوباره فروکش می‌کند و در عمل، هیچ اتفاقی نمی‌افتد!

محدودسازی دسترسی به نشانی‌های اینترنتی از طریق پالایش یا فیلترینگ در ایران، از سال ۱۳۸۰ با تصویب مقررات و ضوابط شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای به صورت سازمانی، مدون و حاکمیتی آغاز شد و مصادیق فعالیت‌های اینترنتی غیرمجاز معین گردید. پیرو آن در سال ۱۳۸۱، کمیته مصادیق پایگاه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای غیرمجاز که بعد نامش به «کارگروه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه» تغییر یافت، زیر نظر شورای عالی انقلاب فرهنگی تشکیل شد. وزارت اطلاعات، سازمان صدا و سیما، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، نماینده شورای عالی انقلاب فرهنگی و سازمان تبلیغات اسلامی، اعضای ثابت و اصلی کمیته مصادیق پایگاه‌های غیرمجاز اینترنتی بودند و وزارت

* ۶۷۰۰ گیگابایت بر ثانیه و تعداد مشترکان اینترنت در ایران نیز
* ۴۳ میلیون نفر اعلام شد؛ اما از نظر کارشناسان ارتباطات، هنوز
* مشکل سرعت اینترنت در کشور حل نشده و همچنان در بیشتر
* نقاط، به‌خصوص مناطق دوردست و محروم، دسترسی به اینترنت
* با کندی روبه‌روست. جالب است با همه آشفته‌گی‌ای که در مباحث
* مدیریتی، ساختاری و مالی حوزه اینترنت و فضای مجازی وجود
* دارد، ایران از نظر تعداد دامنه اینترنتی کشوری، بزرگ‌ترین کشور
* در منطقه خاورمیانه است و حتی از کشورهایی نظیر: سنگاپور،
* مالزی، هنگ‌کنگ، ترکیه، اسلواکی، یونان و فنلاند نیز پیشی
* گرفته‌ایم و در رتبه‌های نخست فهرست کشورهای برتر جهان از
* نظر رشد دامنه اینترنتی قرار داریم.

* ثبت دامنه ملی «دات‌آی‌آر» (IR)، یکی از اقدام‌های مؤثر در قلمرو
* اینترنت ایرانی محسوب می‌شود که توانست مشخصه‌ای تعیین شده
* برای هویت ایران در فضای اینترنت شکل دهد. این اقدام، از سوی
* مرکز تحقیقات فیزیک نظری و ریاضیات انجام شد که هنوز هم تنها
* نهاد رسمی ثبت اسامی قلمرو دامنه‌های اینترنتی در ایران می‌باشد.

سیاست‌های کلی نظام در بخش امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات نیز تدوین و ابلاغ گردیده است. این سیاست‌ها در خصوص امنیت فناوری اطلاعات و ارتباطات و از جمله اینترنت، در تاریخ ۲۹ بهمن ۱۳۸۹ توسط رهبر معظم انقلاب ابلاغ گردید

اطلاعات، مسئولیت شناسایی و عملیاتی آن را برعهده داشت.

به نوشته رضا باقری اصل، مدیر وقت دفتر فناوری‌های نوین مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، نقد اساسی که به این کمیته وارد بود، غیرقضایی بودن جایگاه کمیته و نیز ترکیب اعضای آن بود؛ زیرا فیلترکردن یک وب‌گاه یا رفع فیلتر آن، اساساً یک اقدام قضایی در جهت اعطا یا سلب حق از یک شخص است و این کمیته، با ترکیب مذکور، چنین جایگاهی و توانایی را نداشت. از این‌رو، از سال ۱۳۸۲ در کنار کمیته تعیین مصادیق، دفتر اینترنت دادستانی از سوی دادستانی تهران تأسیس شد. طبق

* تبلیغات اسلامی، رئیس سازمان صدا و سیما و فرمانده نیروی
* انتظامی، یک نفر خبره در فناوری اطلاعات و ارتباطات به انتخاب
* کمیسیون صنایع و معادن مجلس شورای اسلامی و یک نفر
* نماینده مجلس شورای اسلامی به انتخاب کمیسیون حقوقی و
* قضایی و تأیید مجلس شورای اسلامی، اعضای کمیته را تشکیل
* می‌دادند. ریاست کمیته نیز به عهده دادستان کل کشور بود.

* کارگروه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه رایانه‌ای، در اجرای
* حکم ماده ۲۱ قانون جرایم رایانه‌ای و بر اساس قوانین موضوعه،
* از جمله: قانون مجازات اسلامی، قانون مطبوعات و قانون جرایم
* رایانه‌ای و نیز مصوبات شورای عالی امنیت ملی، مجموعه‌ای از
* محتواها را مجرمانه اعلام نمود. این محتواها، عبارت‌اند از:

- * ۱. محتوا علیه عفت و اخلاق عمومی؛
- * ۲. محتوا علیه مقدسات اسلامی؛
- * ۳. محتوا علیه امنیت و آسایش عمومی؛
- * ۴. محتوا علیه مقامات و نهادهای دولتی و عمومی؛
- * ۵. محتوایی که برای ارتکاب جرایم رایانه‌ای به کار می‌رود
* (محتوای مرتبط با جرایم رایانه‌ای)؛
- * ۶. محتوایی که تحریک، ترغیب یا دعوت به ارتکاب جرم می‌کند
* (محتوای مرتبط با سایر جرایم)؛
- * ۷. محتوا مجرمانه مربوط به امور سمعی و بصری و مالکیت
* معنوی؛

بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مسئولیت
پیشگیری از وقوع جرایم، به عهده قوه قضائیه است. به همین
جهت، دادستانی برای اعمال مقررات شبکه‌های اطلاع‌رسانی
رایانه‌ای مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی، مبادرت به این
اقدام کرد. در آن زمان، دفتر اینترنت دادستانی جهت مسدودسازی
پایگاه‌های اینترنتی مستهجن، به‌ویژه پایگاه‌های فارسی، به
ماده ۶۳۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ استناد می‌کرد.
همچنین، برای رسیدگی به شکایات افراد از پایگاه‌های اینترنتی‌ای
که فعالیت‌هایی از قبیل: کلاهبرداری، نشر اطلاعات خصوصی و
سایر عناوین مجرمانه را داشتند، چنین وب‌گاه‌هایی را از سوی
محاکم تحت پیگرد قرار می‌داد. این دفتر با تشکیل پرونده و
ارجاع آنها به شعب اختصاصی پیش‌بینی‌شده، فرایند کیفری را
آسان می‌کرد و در صورت صدور حکم دادگاه مبنی بر مسدودشدن
پایگاه اینترنتی مربوط، اقدام‌های مقتضی را با مجریان فیلترینگ
به انجام می‌رساند.

با تصویب قانون جرایم رایانه‌ای و تشکیل کارگروه تعیین مصادیق
محتوای مجرمانه رایانه‌ای در سال ۱۳۸۸، مسئولیت تعیین موارد
پالایش به این کارگروه محول شد. طبق حکم ماده ۲۲ این قانون،
قوه قضائیه موظف شد ظرف یک ماه از تاریخ تصویب این قانون،
کمیته تعیین مصادیق محتوای مجرمانه را در محل دادستانی
کل کشور تشکیل دهد. وزیر یا نماینده وزارتخانه‌های آموزش
و پرورش، ارتباطات و فناوری اطلاعات، اطلاعات، دادگستری،
علوم، تحقیقات و فناوری، فرهنگ و ارشاد اسلامی، رئیس سازمان

۸. محتوای مجرمانه مرتبط با انتخابات مجلس شورای اسلامی؛

۹. محتوای مجرمانه مرتبط با انتخابات ریاست جمهوری.

با توجه به تصمیمات اتخاذشده توسط کارگروه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه رایانه‌ای، بسیاری از وب‌گاه‌های شبکه اجتماعی که در سطح جهانی فعالیت می‌کنند نظیر فیس‌بوک و توییتر، در ایران فیلتر شده‌اند. اگرچه عضویت در این شبکه‌های اجتماعی به‌خودی‌خود جرم تلقی نمی‌شود، اما دورزدن سامانه فیلترینگ برای دسترسی به این شبکه‌ها، جرم محسوب می‌گردد. مع الوصف، استفاده از فیلترشکن‌ها آن‌چنان در دسترس قرار گرفته است که دسترسی به هر سامانه غیرمجاز را ممکن ساخته است. همچنین، فعالیت ایرانیان در این شبکه‌های اجتماعی، به شکلی که به توهین مقدسات جمهوری اسلامی ایران منجر شود، جرم تلقی می‌شود.

ایران، اولین کشوری نیست که چنین الزامی را برای تولید محتوا

* سامان‌دهی و تقویت نظام ملی اطلاع‌رسانی رایانه‌ای، توسعه کمی
* و کیفی شبکه اطلاع‌رسانی ملی، ایجاد دسترسی به شبکه‌های
* اطلاع‌رسانی جهانی صرفاً از طریق نهادها و مؤسسات مجاز، حضور
* فعال و اثرگذار در شبکه‌های جهانی، ایجاد و تقویت نظام حقوقی
* و قضایی متناسب، توسعه فناوری اطلاعات به‌ویژه حفاظت از
* اطلاعات و آینده‌نگری در خصوص آثار تحولات فناوری اطلاعات
* و اقدام مناسب برای دستیابی به میثاق‌ها و مقررات بین‌المللی و
* ایجاد اتحادیه‌های اطلاع‌رسانی.

* همچنین، سیاست‌های کلی نظام در بخش امنیت فضای تولید و
* تبادل اطلاعات نیز تدوین و ابلاغ گردیده است. این سیاست‌ها در
* خصوص امنیت فناوری اطلاعات و ارتباطات و از جمله اینترنت،
* در تاریخ ۲۹ بهمن ۱۳۸۹ توسط رهبر معظم انقلاب ابلاغ گردید.
* هدف آن، عبارت است از: ایجاد نظام جامع و فراگیر در سطح ملی
* و سازوکار مناسب برای امن‌سازی ساختارهای حیاتی و حساس و
* مهم در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات، و ارتقای مداوم امنیت

رهبر معظم انقلاب با حکم تأسیس شورای عالی فضای مجازی، به سامان‌بخشی
تصمیمات مربوط به فضای مجازی و ایجاد مرکزیتی واحد برای مدیریت این فضا،
اقدام نمودند. این شورا در ۱۷ اسفند ۱۳۹۰ به فرمان معظم‌له تشکیل شد و موظف
گردید که مرکز ملی فضای مجازی کشور را راه‌اندازی کند

* شبکه‌های الکترونیکی و سامانه‌های اطلاعاتی و ارتباطی در کشور
* به منظور استمرار خدمات عمومی، پایداری زیرساخت‌های ملی،
* صیانت از اسرار کشور، حفظ فرهنگ و هویت اسلامی - ایرانی
* و ارزش‌های اخلاقی، و حراست از حریم خصوصی و آزادی‌های
* مشروع و سرمایه‌های مادی و معنوی.

* این هدف، از طریق ارتقای سطح دانش و ظرفیت‌های علمی،
* پژوهشی، آموزشی و صنعتی کشور برای تولید علم و فناوری در
* زمینه فناوری اطلاعات و ارتباطات و تکیه بر فناوری بومی و
* توانمندی‌های تخصصی داخلی در این حوزه پیگیری می‌شود.

* ظهور شبکه‌های اجتماعی مجازی و آشکارشدن پیامدهای
* مثبت و منفی این شبکه‌ها، مسئولیت تازه‌ای برای رهبران جامعه
* در قبال شئون مختلف اجتماع و امنیت ملی ایجاد کرد که با
* هوشمندی رهبر فرزانه انقلاب، تدابیری مهم در این خصوص

دارد. پیش از ایران، چین نیز کاربران اینترنت را جهت ایجاد
وب‌گاه و وب‌نوشت، ملزم به اعلام هویت خود کرده بود. چین
در سال ۲۰۱۲ این قوانین را گسترش داد؛ به شکلی که کاربرانی
که در اینترنت محتوا تولید نمی‌کنند و تنها برای استفاده محتوا به
اینترنت سر می‌زنند هم ملزم به اعلام هویت خود به ارائه‌دهندگان
خدمات اینترنت هستند.

سیاست‌های کلی نظام اسلامی در خصوص فضای مجازی
گفتنی است که سیاست‌های کلی نظام در خصوص شبکه‌های
اطلاع‌رسانی رایانه‌ای، از نیمه دهه هفتاد که اینترنت تا حدودی
فراگیر شده بود، اعلام شد. این سیاست‌ها، برای تنظیم خط‌مشی
حاکمیت در خصوص شبکه‌های رایانه‌ای از جمله اینترنت، در تاریخ
۱۱ مهر ۱۳۷۷ توسط رهبر معظم انقلاب، آیت‌الله خامنه‌ای (مد
ظله العالی) مصوب و ابلاغ گردید و در آن، بر موارد ذیل تأکید شد:

کلان و برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری‌های لازم و به‌هنگام و نظارت و رصد کارآمد و روزآمد در فضای مجازی، طی ده محور مهم وظایف و مأموریت‌های شورای عالی فضای مجازی را ابلاغ کردند. در خاتمه این نوشتار، ده محور مذکور را ارائه می‌کنیم و آرزوی توفیق بیش از پیش دست‌اندرکاران حوزه فضای مجازی را از خدواند متعال خواهانیم:

۱. انحلال شوراهای عالی مصوب در گذشته که موازی این شورا هستند؛ به منظور تحکیم جایگاه فراقوه‌ای و موقعیت محوری و کانونی شورای عالی و نیز انتقال وظایف آن شوراها به شورای عالی فضای مجازی؛

۲. تثبیت و تقویت جایگاه مرکز ملی فضای مجازی به عنوان بازوی شورای عالی فضای مجازی در جهت تحقق تصمیمات آن شورا با وظایف: رصد وضعیت جاری فضای مجازی و پیش‌بینی و آینده‌نگری تحولات در این فضا در سطح ملی و بین‌المللی، ایجاد هماهنگی و هم‌افزایی میان وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها و نهادهای مختلف ذی‌ربط در ابعاد علمی، فنی، اقتصادی، بازرگانی، حقوقی،

اندیشیده و ابلاغ گردید.

رهبر معظم انقلاب با حکم تأسیس شورای عالی فضای مجازی، به سامان‌بخشی تصمیمات مربوط به فضای مجازی و ایجاد مرکزیتی واحد برای مدیریت این فضا، اقدام نمودند. این شورا در ۱۷ اسفند ۱۳۹۰ به فرمان معظم‌له تشکیل شد و موظف گردید که مرکز ملی فضای مجازی کشور را راه‌اندازی کند. در بخشی از این حکم، آمده است که گسترش فزاینده فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی، به‌ویژه شبکه جهانی اینترنت و آثار چشمگیر آن در ابعاد زندگی فردی و اجتماعی و لزوم سرمایه‌گذاری وسیع و هدفمند در جهت بهره‌گیری حداکثری از فرصت‌های ناشی از آن در جهت پیشرفت همه‌جانبه کشور و ارائه خدمات گسترده و مفید به قشرها گوناگون مردم و همچنین، ضرورت برنامه‌ریزی و هماهنگی مستمر به منظور صیانت از آسیب‌های ناشی از آن، اقتضا می‌کند که نقطه کانونی متمرکزی برای سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری و هماهنگی در فضای مجازی کشور به وجود آید. به این مناسبت، شورای عالی فضای مجازی کشور با اختیارات کافی به ریاست رئیس‌جمهور تشکیل می‌گردد و لازم است به کلیه مصوبات آن ترتیب آثار قانونی داده شود.

مقام معظم رهبری، این شورا را موظف نموده که مرکز ملی فضای مجازی کشور را تأسیس کند تا به طور کامل و روزآمد بر فضای مجازی درونی و بیرونی اشراف داشته باشد و درباره شیوه رویارویی با آسیب‌های اینترنت تصمیم بگیرد. ایشان همه دستگاه‌های کشور را موظف به همکاری با این مرکز کرده است.

در حکم تمدید چهارساله دوم شورای عالی فضای مجازی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای با اشاره به اهمیت شورای عالی فضای مجازی، در مواجهه هوشمندانه و مقتدرانه با تحولات این عرصه، و همچنین، بیان وظیفه اصلی این تشکیلات، یعنی سیاست‌گذاری، مدیریت

محدودسازی دسترسی به نشانی‌های اینترنتی از طریق پالایش یا فیلترینگ در ایران، از سال ۱۳۸۰ با تصویب مقررات و ضوابط شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای به صورت سازمانی، مدون و حاکمیتی آغاز شد و مصادیق فعالیت‌های اینترنتی غیرمجاز معین گردید.

* فناوری‌های مجازی و بهره‌گیری از فرصت‌های اشتغال‌زایی و نیز
 * رونق محتوا، خدمات و تجارت در این عرصه؛
 * ۹. توسعه محتوا و خدمات کارآمد و رقابتی منطبق بر ارزش‌ها و فرهنگ
 * اسلامی-ایرانی در تمامی قلمروهای مورد نیاز جامعه و جلب مشارکت‌های
 * مردمی و به‌کارگیری ظرفیت‌های بخش خصوصی در این زمینه؛
 * ۱۰. تدوین و تصویب نظام‌های امنیتی، حقوقی، قضایی و انتظامی
 * مورد نیاز در فضای مجازی.

* آنچه در این نوشتار مطرح شد، نگاهی گذرا بر شکل‌گیری فضای
 * مجازی در ایران و اقدامات انجام پذیرفته در این زمینه است. امید
 * است مسئولان با تمرکز و همت بیشتر در خصوص مدیریت فضای
 * مجازی اقدام نمایند و دغدغه‌ها و نگرانی‌های آحاد جامعه را در
 * این باره برطرف سازند.

منابع:

۱. خبرگزاری کار ایران (ایلنا): www.ilna.ir
۲. ویکی پدیا: <https://fa.wikipedia.org/wiki>، ذیل عبارت «اینترنت در ایران».
۳. پایگاه اطلاع‌رسانی تبیان: <http://www.tebyan.net/newindex.aspx?pid=934&articleID=238589>
۴. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری: <http://www.leader.ir/fa/content/13542/leader.ir>
۵. آفتاب آنلاین:
۶. http://www.aftabir.com/articles/view/computer_internet_infortmation_technology
۷. پایگاه آی‌هوش: <http://www.ihoosh.ir/article/66>، ذیل مصاحبه با دکتر شهشهانی. ■

انتظامی، امنیتی و دفاعی مرتبط با فضای مجازی و نظارت مستمر بر عملکرد دستگاه‌ها و بخش‌های ذی‌ربط در چارچوب مصوبات شورای عالی؛

۳. ارتقای جمهوری اسلامی ایران به قدرت سایبری در طراز قدرت‌های تأثیرگذار جهانی و برخورداری از ابتکار عمل و قدرت تعامل با دیگر کشورها در جهت شکل‌دهی به قواعد و قوانین مرتبط با فضای مجازی در عرصه جهانی با رویکرد اخلاق‌مدار و عادلانه؛

۴. اهتمام ملی و همه‌جانبه و سرمایه‌گذاری جدی در امر ایجاد و توسعه انواع فناوری‌ها و صنایع کاملاً پیشرفته و رقابتی، به‌خصوص با استفاده و ایجاد رشته‌های نوین دانشگاهی و تربیت سرمایه‌های انسانی متعهد، متخصص و کارآمد مورد نیاز در بخش‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری، محتوایی و خدماتی در تمامی ابعاد فضای مجازی، به‌ویژه در برنامه ششم توسعه و برنامه‌ریزی سالانه کشور؛

۵. تسریع در راه‌اندازی شبکه ملی اطلاعات، پس از تصویب طرح آن در شورای عالی و نظارت مستمر و مؤثر مرکز ملی بر مراحل راه‌اندازی و بهره‌برداری از آن؛

۶. اهتمام ویژه به سالم‌سازی و حفظ امنیت همه‌جانبه فضای مجازی کشور و نیز حفظ حریم خصوصی آحاد جامعه و مقابله مؤثر با نفوذ و دست‌اندازی بیگانگان در این عرصه؛

۷. ترویج هنجارها، ارزش‌ها و سبک زندگی اسلامی ایرانی و ممانعت از رخنه‌ها و آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی در این حوزه و مقابله مؤثر با تهاجم همه‌جانبه فرهنگی و نیز ارتقای فرهنگ کاربری و سواد فضای مجازی جامعه؛
 ۸. احراز جایگاه و سهم مناسب برای اقتصاد دانش‌بنیان در فضای مجازی در چارچوب سیاست‌های اقتصاد مقاومتی کشور و برنامه‌ریزی همه‌جانبه برای بهبود شرایط کسب‌وکار مرتبط با